

Ненад Антонијевић

Музеј жртва геноцида, Београд

СТРАДАЊЕ СРБА У ПРВИМ МЕСЕЦИМА ОКУПАЦИЈЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ 1941. ГОДИНЕ

Сажетак

У раду су представљени најзначајнији подаци на основу не-објављене и објављене архивске грађе и литературе о страдању Срба на овом подручју у првим месецима након окупације. Приказани су различити облици терора које су примењивали албански квислинзи у намери да уклоне српско становништво са територије Косова и Метохије.

Кључне речи: рат, окупација, злочини, Југославија, Косово и Метохија, Срби, Албанци, Априлски рат, 1941. година

Већ у Априлском рату 1941. године приликом напада Сила Осовине под вођством Трећег Рајха на Краљевину Југославију, отпочели су албански напади на српска насељеничка села, који су настављени након капитулације југословенске војске, пре свега у Дреници и Метохији, у околини Ораховца, Ђаковице и Пећи. Нападнута је и Србица, где се налазило око две стотине насељеничких породица које су побегле из унутрашњости Дренице.

Од априла до јула 1941. била је спаљена већина насељеничких села у Метохији и Дреници, сем насеља Витомирице и Добруше, која су спаљена у јесен 1941. године. Албанско расположење изражено је у манифестацијама против Југославије, Србије и југословенске војске 14. априла у Призрену, Ђаковици и Пећи. Председник општине Ђаковица, Сулејман Круезиу, организовао је делегацију за дочек Немаца. Албанци су у Пећи напали касарну

Југословенске војске, где су дочекани плотунима, али је немачка јединица из Косовске Митровице докрајчила отпор војника. Вође демонстрација подстицале су Албанце на антијугословенске поступке, прогон насељеника, пљачку и паљевине, појаве које су биле масован карактер.¹⁾

Притисак на српско становништво на територији Косова и Метохије, од стране албанских политичких представника, оружаных формација и појединаца отпочео је непосредно по уласку немачких, италијанских и бугарских окупационих трупа у Југославију.²⁾

Прве жртве албанског терора били су колонисти насељени између два светска рата. Бројне породице биле су без хранилаца и одраслих мушкараца, који су у Априлском рату пали у заробљеништво или се из других разлога још нису вратили својим кућама. Очекивало се да жене и деца неће бити изложени злостављањима и прогонима. Међу избеглима је било и много мајки са више деце, које су бацале децу у Бистрицу, јер нису могле да издрже напоре. Жртвовале су најслабије, болесно или најмање дете, оно које је онемогућавало кретање, како би спасиле, не себе, већ осталу децу. Пера Масловарић из Шаптеја, код Дечана, одступајући кроз Ругову, у тренутку немоћи и очаја бацила је своје дете из колевке у Бистрицу.³⁾

Колоне српских избеглица које су биле принуђене да напуштају своје куће и имања, кретале су се у три смера. Бројна избегличка групација је бежећи са Метохије, ишла Руговском клисуром, преко Чакора у Црну Гору, друга колона је одлазила на југ Србије, у Топлицу и Јабланицу, док је трећа колона прогнаника ишла преко Косовске Митровице, Ибарском долином у Краљево, Крагујевац, Чачак и друга места у Шумадији и Западној Србији. Многи су се задржавали на Косову и Метохији, у градовима, општинским средиштима, већим селима у близини италијанских карабињерских станица, где су имали какву – такву заштиту.

1) Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1992, стр. 245.

2) Опширније: Ненад Антонијевић, „Албански злочини над Србима у италијанској окупационој зони на Косову и Метохији у Другом светском рату“, у зборнику: *Геноцид у 20. веку на просторима југословенских земаља*, (приредио: Јован Мирковић), Музеј жртава геноцида, Институт за новију историју Србије, Београд, 2005.

3) Атанасије Јевтић, *Од Косова до Јадовна, путни записи*, Глас цркве, Просвета, Шабац – Београд 1987, стр. 120; *Ватре с Комова, народ андријевичког среза у НОП 1941 – 1945*, Месни одбор СУБНОР–а, Андријевица, Београд 1978, стр. 298; Милан Ивановић, „Црквени споменици XIX – XX века“, у књизи: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, (одговорни уредник: Атанасије Јевтић), Епархија Рашко – призренска, Богословски факултет, Призрен – Београд 1987, стр. 387–552.

У Призрену су се избеглице налазиле у згради Богословије. Избегли су у Пећи били смештени у коначима Пећке Патријаршије (у овом збегу их је било више стотина). У Ђаковици су избеглице једно време боравили у црквеном дворишту. На Метохији избеглице су се концентрисале и у Ковргама, Дубрави, Истоку, Гораждевцу, а на Косову, у Врелу, Сувом Долу, Пожарању, Косову Пољу и другим већим српским селима. Положај избеглица био је тежак, имали су лош смештај, били су без имовине и средстава за живот, слабо одевени и често гладни. Избеглице у Србији добијале су помоћ од Црвеног крста, влада Милана Недића је образовала Комесаријат за избеглице и пресељенике који је бринуо о њиховом размештају и збрињавању. Положај избеглица у спаљеној и сиромашној Црној Гори био је знатно тежи од избегличког живота у Србији.⁴⁾

На првим манифестацијама у част доласка окупаторске војске у Пећи на улици су од стране Албанаца убијени Вуко Новакковић, Михајло Каровић, Вукадин Микетић и Рако Јокић. Тих дана је у Пећи убијено још 14, а у околини око 30 Срба.⁵⁾ До 31. маја у пећком срезу спаљена су и опљачкана насељеничка села Бокшићи, Милићевићи, Долово, Дреновац, Горњи Петрич, Клинчина, Сврхе, Доњи Петрич, Љешани и Главичица.⁶⁾ У Гораждевцу, селу удаљеном 7 километара од Пећи, у јулу су убијени док су обрађивали имање Милутин Јеремић, Миљко Јеремић, Стеван Радовић и Грујица Бобичић. Приликом претреса села убијени су Панта Портић и у својој кући Милан Манојловић. У Дубовику, код Пећи, насељеници су пружили отпор Албанцима. У борби су погинули Милош Вуковић и Милорад Лабовић. Бело Поље код Пећи, италијански карабињери су штитили до устанка у Црној Гори. Зато су тамо до тада била убијена „само“ два Србина: Илија Грбановић и Милош Баћевић. Чим су се Италијани повукли, албански добровољци („вулнетари“ на албанском језику) су почели пљачку. Мушкарци, старији од 13 година, протерани су у збег, у Пећку патријаршију, а сва летина Србима је одузета. За време пљачке убијен је Нико Пеловић, а нешто касније и Михајло Грбановић.⁷⁾

4) Бранислав Божовић, Милорад Вавић, *Сурова времена на Косову и Метохији, квислинзи и колаборација у Другом светском рату*, Институт за савремену историју, Републички одбор СУБНОР-а, Војноиздавачки и новински центар, Београд 1991, стр. 241–246.

5) Архив Југославије, Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача Југославије, Фонд 110, фасцикла 250 – 130–134–137–139, Изјава, Раде Савелић, Пећ, 2. децембар 1943, 12. и 15. јануар 1944, Комесаријат за избеглице и пресељенике у Београду.

6) *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, (одговорни уредник: Атанасије Јевтић), Епархија Рашко – призренска, Богословски факултет, Призрен – Београд 1987, стр. 788.

7) *Протеривање Срба са огњишта 1941 – 1944, svedočanstva*, (priredili: Vladimir Dedijer i Antun Miletić), Prosveta, Beograd 1989, стр. 793.

Међу нападнутим селима, која су спаљена или чије је становништво протерано, у овом делу Метохије били су Добруша, Дубрава, Љубово, Суви Лукавац, Укча, Ракош, Белица, Тучеп, Осојане, Бича, Берковац, Верић, Шаљиновица и друга. Ђураковац је нападан у више наврата. У главичкој општини пећког среза убијени су Милован Балевић из Горњег Петрича, Милић Јанковић из Доњег Петрича, Благо Орловић из Горњег Петрича. У Дреновцу су убијени Живко и Добривоје Јовановић, Петар Златић и Јован Красић. У Долову су убијени Живко и Петар Гарић. У Дугоњиву убијени су Јован Рашковић, Сташа и Петар Сташић.⁸⁾ Из Пећког среза под принудом од албанских квислинга побегле су бројне српске породице, које су уточиште нашле на територији општина Блаце и Куршумлија.⁹⁾

У Призрену првих дана окупације убијена су браћа Владимир и Љубомир Марјановић, студенти права, и Милић Поповић, пензионер, заклани су Манојло Јовановић, лончар, и Андрија Фишић, самарџија. У сеоским срединама убистава је било много више.¹⁰⁾ У Великој Хочи живело је почетком априла 1941. око 200 српских породица. Првих дана окупације убијени су Благоје Стојковић, Душан Вуковић и Симо Триван. У селу Зрзе убијени су Иван Најдановић, Обрад Кривошијанин и Дане Митровић. У Топличанима, код Суве Реке старца Арсенију Илића убили су после мучења, а

8) АЈ, ДК, 110 – 250 – 147 – 152, Изјава, Љубо Дедовић, Станко Вулевић, др Војислав Гиљић, Вајо Вукотић, Божидар Милошевић, Пећ; 28. јануар 1944, Комесаријат за избеглице и пресељенике у Београду.

9) АЈ, ДК, 110 – 250 – 75, Изјава избеглог Јована Миловановића, 26. јун 1941. у канцеларији српске испоставе у Блацу; Миловановић је у својој изјави навео поред осталог да је побегао заједно са пет чланова породице са Метохије 7. јуна, под притиском и претњом албанских квислинга, који су спаљивали насељеничке куће. Били су принуђени да оставе сву своју имовину. Такође је изјавио да су албански квислинзи на Метохији већ 7. априла подигли побуну.; АЈ, ДК, 110 – 250 – 77, Изјава, Велика Јевтовић, 27. јун 1941. у канцеларији српске испоставе у Блацу; Велика Јевтовић је изјавила да су њена кућа и породица опљачкани. Цело насељеничко село Вранић, општине Беџка, срез пећки, је 24. априла исељено под претњама убиством и другим облицима притисака наоружаних албанских квислинга. У исто време њен муж Сава је био на војној дужности у југословенској војсци.; АЈ, ДК, 110 – 250, Изјава, Миросава Минић, 2. јул 1941. у начелству среза косаничког у Куршумлији; Миросава је била део насељеничке породице Минић у пећком срезу, одакле су побегли на Ђурђевдан. Албански квислинзи вршили су притисак и претње према Србима још у априлу. Није било писмене наредбе о исељавању Срба, већ су на делу биле усмене претње, пљачка покретне имовине и спаљивање кућа.; АЈ, ДК, 110 – 250 – 840, Изјава избеглог Новице Ј. Булајића, 2. јул 1941. у канцеларији Начелства среза косаничког у Куршумлији; Булајић је био принуђен да под притиском и претњама напусти Горњи Петрич у пећком срезу. Његово село је напала наоружана група од око 50 албанских наоружаних квислинга, чији је вођа био Албанац из суседног села Доњи Петрич. Булајићу је опљачкана сва покретна имовина. Сви насељеници из његовог села, око 22 куће, су протерани и опљачкани.

10) Бранислав Божовић, Милорад Вајић, *Сурова времена на Косоу и Метохији, квислинзи и колаборација у Другом светском рату*, нав. дело, стр. 214–215.

након тога набили су му главу на колац и носили кроз село. Бајрам Ука је у суворечком крају убио у лето 1941. два Србина који су косили ливаду.¹¹⁾ Почетком маја 1941. Добруша код Пећи, нападнута је од јаких вулнетарских снага. Становници су напустили село и спасавали се одласком у Витомирицу и Пећ. После одласка Немца и преузимања окупационе власти од стране Италијана, већина мештана, осим оних који су отишли у Црну Гору вратила се натраг.

Начелник источког среза Цеват Беголи, организовао је нови напад 17. октобра у коме су поред вулнетара из источког среза учествовали и вулнетари из пећког, дреничког и ђаковичког среза. Браниоци су издржали два дана, а када им је нестало муниције, осигурали су повлачење старца, жена и деце, након чега су и они напустили село, које је опљачкано и спаљено. Становништво се повукло у две колоне, према Витомирици и према Ђураковцу. Међу мештанима је било четворо мртвих: Душан Милић, Петар Ковачевић, Неда Радоњић и Стевка Калуђеровић.

Прогон насељеника из Дренице започет у време Априлског рата окончан је у новембру 1941., осим Србице која је расељена средином 1943. године. У дреничком срезу, у околини Србице, после маја 1941., терор Албанца постао је ређи, што је био резултат релативне заштите српског живља од стране италијанских карабињера. Италијани су штитили мале групе или појединце, али су се, у случајевима масовнијих наоружаних напада албанских квислинга на цивилно становништво српске националности, понашали незаинтересовано.

После 13 – јулског народног устанка у Црној Гори против окупације, однос Италијана у њиховој окупационој зони према становништву се погоршао, што су албански квислинзи искористили да би појачали терор. За непуна два месеца окупације, протерали су и опљачкали сва насељеничка села у унутрашњости Дренице. У дреничка села није се вратио приличан број Срба, војника из Априлског рата. Они нису погинули на фронту, нису заробљени, већ су убијени у близини својих кућа, приликом повратка.¹²⁾ Албанци су предвођени Јусуфом и Мехметом Градицом, 18. априла напали Србицу, у којој се налазило око 200 насељеничких породица избеглих из унутрашњости Дренице. Власт у Дреничком срезу преузео је Шабан Полуџа, а прогон насељеника настављен је несмањеном жестином.¹³⁾

11) *Proterivanje Srba sa ognjišta 1941 – 1944*, нав. дело, стр. 770, 771, 775.

12) Бранислав Божовић, Милорад Вавић, *Сурова времена на Косову и Метохији, квислинзи и колаборација у Другом светском рату*, нав. дело, стр. 219–220.

13) АЈ, ДК, 110 – 622 – 375 – 376, Изјава, Ковачевић Миладин, 9. 9. 1943, Србица, срез Дреница.

Вулнетари су почетком маја упали у Глоговац. Спалили су 109 српских кућа, од 120, са црквом. Бунаре су затрпали, а гробља оскрнавили. Слично су се понашали и у Крајкову, у коме је било 12 насељеничких кућа. Коморане, које је имало 57 српских домова, спаљено је, а приликом протеривања убијени су: Јошо Кукољ, Перо и Душан Родић и Ђуро и Симо Триван. У Бивољаку су све куће опљачкане, породице протеране, а убијени су: Анђелко, Миливоје, Миленко, Петар и Милица Миленковић са малим дететом у рукама. Током лета почело је опште протеривање насељеника из више дреничких села. Протеривањима су претходила или су била праћена многим убиствима.¹⁴⁾

У Воћњаку, у коме је било само 8 насељеничких кућа, први је убијен Глигорије Јоксимовић у шуми, где је отишао по дрва, а потом у својој кући Вукоман Мартиновић. Убијен је и Обрад Јевтић. У породицама које су се задржале у Србици, било је такође више убијених. У својим кућама убијени су Петар Миловић, Игор Котлајић и Павле Бурић. На улазним вратима куће вулнетари су убили Николу Ђиласа, а на путу за Косовску Митровицу Вука Самарцића и учитеља Милића Вујисића. У селу Краљици на њиви је убијен Благота Рогановић, а Драга Марковића и Мирка Поповца повели су, под бесом, да раде за надницу, али када је требало да их исплате, обојицу су убили. У Ћирезу су убијена два брата Шакића, а у Новом Пољанцу Драгиша Радовић, док је Арсеније Радовић умро под батинама.¹⁵⁾ У околини Ораховца и Ђаковице, терор је почео ноћним пуцњавама на насељеничка села, како би се становништво заплашило, а затим се прешло на паљевине кућа и убијања. Село Лозица, код Ораховца, нападнуто је већ 7. априла, а у следећа два дана нападнуто је и село Ђиновце. Свим насељеницима у селу Кпуз, у пећком срезу Албанци су 7. априла наредили да се што пре иселе.

У ђаковичком срезу је до јуна убијено 155 Срба, насељеника. Село Накараде у ђаковичкој општини, у коме је живело 45 породица насељеника, већ у априлу, морали су да напусте сви становници. Чим је село остало без житеља, ушли су Албанци који су рушили куће, односили врата, прозоре, цреп и други употребљив грађевински материјал. Затрпани су бунари, посечени и уништени воћњаци. Такође је нападнуто и село Уиз, где је живело 11 породица насељеника. У Лубарди је убијено око 50 Срба и срушена православна црква. У селу Раставица убијено је око 150 Срба и срушена црква.

14) Архив Музеја жртва геноцида, дигитализована грађа, Лични фонд „Бранислав Божовић“, збирке: Немачка грађа, Косово и Метохија, нерегистрована грађа.

15) *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, нав. дело, стр. 789.

У дечанској општини убијено је и бачено у Бистрицу око 200 Срба, највише жена и деце.

Бројни злочини извршени су у општини Јуник у којој је убијено више од стотину Срба и срушена је православна црква у селу Пацају. У околини Ђаковице, на мосту на реци Еренику, Албанци су сачекивали избеглице из подримског среза и убијали их. Главни организатор и подстрекач злочина извршених над Србима био је Сулејман Бег Црноглавић, председник општине у Ђаковици.¹⁶⁾ Док се колона избеглица из општина Јуник и Поношевац кретала ка Пећи, у пролазу кроз албанско село Црнобрег, сељаци су на голоруке људе и на децу пуцали.¹⁷⁾

Најтеже је било породицама насељеника који су били мобилисани, јер су пљачкаши знали да у њиховим кућама нема одраслих мушкараца и да неће наилазити на отпор. У селу Горњи Битеш, код Ђаковице, средином априла убијени су Мираш Стијовић, Миливоје Вукашиновић, Саво Радуловић и његов дванаестогодишњи син Димитрије. Убијени су остали несахрањени, пошто су остали насељеници са породицама морали одмах да напусте село. Албанци су леш Мираша Стијовића бацили у бунар, а остала три леша су спалили.¹⁸⁾

Више хиљада вулнетара и жандарма под командом Бислима Бајгоре и Шабана Полуке напали су Ибарски Колашин 30. септембра. Напад је почео из Метохије и село Бања је било прво на удару. Вулнетари су до 10. октобра спалили села Зупче, Јагњеница, Прелаз, Рујиште, Падине, Козарево, Кобиља Глава, Доње Вараге, Стрмац, Угљаре, Резала, Брњак, Крлигате, Дрен, Црепуља, Загуљ, Калудра, Јабука, Горњи Јасеновик, Ковачи, Чечево и Бања. Вулнетари су у Ибарском Колашину 1941. убили 150 људи.¹⁹⁾

Прогони српског становништва у косовским селима били су слични прогонима у дреничким и метохијским селима. Ноћни напади са пуцњавом и виком нападача, пљачком стоке и убиствима. Паљени су стогови сена, штале, шупе, амбари и друге помоћне зграде у сеоским домаћинствима. Најчешће су Албанци настојали да у селу убију двојицу – тројицу најугледнијих Срба, да би остале заплашили и натерали да се одселе. Процес исељавања на

16) АЈ, ДК, 110 – 622 – 367 – 368, Изјава, Лазар Оташевић, 7. септембар 1942, Дубрава, Ђаковица.

17) Атанасије Јевтић, *Од Косова до Јадовна, путни записи*, нав. дело, стр. 123.

18) Опширније: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, нав. дело.

19) Бранислав Божовић, Милорад Вавић, *Сурова времена на Косову и Метохији, квислинзи и колаборација у Другом светском рату*, нав. дело, стр. 222.

Косову, ипак је текао спорије него на Метохији и у Дреници. Насељеничка села су паљена, а насељеници убијани и у суворечком срезу, у Подујеву и околини. Из Грачаничког среза протерана је и породица Драгомира Радосављевића.²⁰⁾ Из истог среза, из општине Девет Југовића протеран је и Стојан Степић, стар 47 година и отац седморо деце.²¹⁾ Из голешке општине у Грачаничком срезу, из села Велика Слатина протерана је породица Видака Мићуновића.²²⁾

У селу Прапаштица, код Подујева, 18. априла, неколико стотина наоружаних Албанаца напала је насељеничке куће. Из села су прогнале 53 породице. Две хиљаде наоружаних Албанаца упало је у исто време и у Ново Чикатово у грачаничком срезу и извршило пљачку. Спалили су све насељеничке куће и цркву. У селу је било више од 70 породица, већином из Босне и Херцеговине. Прогнаници су се до јесени 1943. задржали у Приштини, Косову Пољу и Грачаници, када су још једном протерани у Србију. Слично се догодило и са осталим насељеничким селима и срезовима Приштина, Подујево и Урошевац.

Потресно је сведочанства свештеника Српске православне цркве Радивоја Пимића из Бабиног моста код Приштине о прогонима и терору. Свештеник је поред осталог у својој изјави рекао и следеће: *“Убише много наших војника, убише мог најбољег сарадника Вукала Јовановића, председника општине и банског већника из Бабиног Моста. У срезу почеше паљевине, пљачке и убиства. Народ, нарочито насељенички морао је напуштати домове. Богатијим староседеоцима било је тешко одвојити се од имања. Морали су плаћати Арнаути да их чувају. Једни су Арнаути чували, а други пљачкали. Кад сам почетком јуна дошао у Краљево видео сам своје парохијане истеране, бедне и уплакване. Сузе њихове наћи*

20) АЈ, ДК, 110 – 249 – 620, Изјава Драгомира Радосављевића у начелству среза косаничког у Куршумлији, 2. јул 1941.; који је приморан да прода своју кућу за свега 800 динара, али је практично протеран из своје куће, а опљачкан му је највећи део покретне имовине.

21) АЈ, ДК, 110 – 249 – 621, Изјава Стојана Степића у канцеларији начелства среза Косаничког у Куршумлији, 2. јул 1941.; Стојан Степић је био заробљен од Немаца у Априлском рату, на подручју Ђаковице. Пуштен је 29. јуна. Албанци су у међувремену протерали његову насељеничку породицу 14. априла. Живели су на Косову 21 годину, а од југословенске државе су добили 14 хектара земље. Највећи део њихове имовине уништила је организована група наоружаних Албанаца. Степић је такође рекао да су они убили Драгутина Симоновића и Митра Живановића.

22) АЈ, ДК, 110 – 249 – 622, Изјава Видака Мићуновића у канцеларији Начелства среза Косаничког у Куршумлији, 3. јул 1941.; Мићуновић је био насељеник, од југословенске државе добио је 8 хектара имања, а на Косову је живео 20 година. Његова кућа и други објекти на имању су порушени и опљачкани од албанских жандарма. Мићуновић је рекао да су Албанци убили у близини његовог села Радета Маројевића, Миду Безмарјевића и Станка Поповића са дететом.

ће заједно са мојим сузама разумевање код Бога и свемилостиви ће Бог дати да се разведри небо над српским Косовом."²³⁾

У јуну су у затвору префектуре у Приштини нађени лешеви петорице Срба сељака, који су под батинама умрли, Лешеве ових Срба пронашли су италијански војници и сахранили. Иницијатори прогона и затварања Срба били су Илијаз Агушевић и Шукри бег Рамадан, индустријалац из Приштине, Ахмед – бег, рентијер из Скопља, који је побегао испред Бугара из Скопља у Приштину, Маљуш Косова, качак из времена Краљевине Југославије и Зејнел Бериша звани Бајрактар, земљорадник из Приштине, који је одговоран за убиства Спире Каракушевића, часовничара и др Николу Радојевића, лекара, обојнице из Приштине и других.²⁴⁾

Убиства Срба у Урошевцу и непосредној околини отпочела су у време прикупљања жетве. Убијени су Срећко и Урош Марговић, земљорадници, из села Дугањева, удаљеног два километра од Урошевца. Обојница су били пошли у шуму у близини села ради сече дрва, Албанци из њиховог села пошли су за њима и убили их пушчаним мецима из заседе.²⁵⁾

У вучитрнском срезу, у Чичавици убијени су Вукашин и Божо Бешић и Богић Распоповић са сином Чедомиром. Остали мештани су пребегли у Србију. У селу Танкосић, на путу Гњилане – Урошевац убијени су Стана Крстић (на њиви), Никола Крстић (на кућном прагу), Велимир Јовановић (на њиви), Мирко Цветковић (на сеоском путу). У Српском Бабушу и околини у јулу је убијено око 20 Срба. У октобру је убијен Никола Рунић. Радовану Вукајловићу су првог новембра жицом ископали очи и потом га разапели између два дрвета. У новембру приликом напада на кућу Радована Пауновића, Албанци су одвели двадесетогодишњег Рајка Пауновића, кога су набили живог на колац. На сличан начин убијен је и Раде Огњеновић.

На подручју Липљана настрадало је црногорско насељеничко село Кривово у првим данима после капитулације југословенских трупа. Почетком маја пре доласка италијанске војске, оружани одреди састављени од новоформиране албанске жандармерије и нередовних наоружаних група, напали су село. У току напада убијени су Станко Паповић, са дететом, Мићо, Михајло и Миливој Савићевић, Новак Савићевић и његови синови Мијушко, Јефто и

23) АЈ, ДК, 110 – 249 – 634 – 635, Изјава, Радивоје В. Пимић, парох, 29/16. јула 1941.

24) АЈ, ДК, 110 – 249 – 690 – 693, Изјава, Јевта Станковић, Приштина, фебруар 1944.

25) АЈ, ДК, 110 – 249 – 547 – 551, Изјава, Гаврило Васиљевић, Урошевац; Изјава, Гаврило Милојевић, Лазар Милојевић, Биба.

Радоје, Пеко Ковачевић, Милун и Мидо Безмаревић. Мештани су били принуђени да избегну у веће насељеничко село Врело пред нападима вулнетара.²⁶⁾

Српско становништво је такође протерано из неколико села: Доње Гадимље, Маревци, Бандулић, Велика Добрања, Челопек, Бадовац, Ариљача, Слатина, Мухаџер Бабуш. Расељена су и села: Магура, Српски Вршевац, Крушевац и Мазгит. Било је више стотина протераних српских породица из Неродимског среза.²⁷⁾ Из истог среза протерана је и породица Видака Марковића из талиновачке општине.²⁸⁾ У насељеничком селу Потуровци, у коме је било двадесетак кућа насељеника из Херцеговине, убијени су Стеван Угарковић (на њиви) и његов син Никола. Већина Срба из овог села избегла је за Липљан и Суви До.²⁹⁾ Срби су убијани и у Новом Селу, Златару, Сушици, Грачаници, Словињу, Доњој Гуштерици, Обилићу, Крушевцу, Врелу.³⁰⁾

У делу Косова под немачком управом, такође су прво нападали насељеници који су прогањани, пљачкани и убијани. У Косовској Митровици такође је владало тешко стање за Србе. Четничкој врховној команди у Краљеву је 8. априла наређено да у Косовску Митровицу упути један батаљон који је стављен на располагање команданту 3. групе армија ради затварања Качаничке клисуре. Они су стигли 11. априла и пре упућивања на фронт, покушали су да сузбију албанску побуну.³¹⁾

Прва убиства Срба регистрована су већ 20. априла, у лапском и вучитрнском срезу и косовско – митровачком округу. У Шиполју код Косовске Митровице, 11. маја убијени су Вукашин Тренкић,

26) АЈ, ДК, 110 – 249 – 714 – 719, Изјава, Анђа Булајић, Кривово, 1. април 1944.

27) АЈ, ДК, 110 – 249 – 516, Изјава избеглог Драгомира Лукића у канцеларији среске испоставе у Блацу, 28. јун 1941. који је протеран из дотадашњег места становања „под притиском и претњом Арнаута“; АЈ, ДК – 110 – 249 – 518, Изјава избеглог Михајла Драговића у канцеларији Начелства среза Косаничког у Куршумлији, 3. јул 1941. који је протеран као насељеник из неродимског среза у коме је живео 19 година, а где је од југословенске државе добио 19 хектара земље. Већина непокретне и покретне имовине му је уништена од албанских жандарма.

28) АЈ, ДК, 110 – 249 – 520, Изјава протераног Видака Марковића у канцеларији општине Косаничке, 3. јул 1941. Део његове породице био је приморан да побегне у Србију, због притиска групе Албанаца наоружаних пушкама, бомбама и ножевима. Међу њима је било и његових комшија али и непознатих лица.

29) АЈ, ДК, 110 – 249 – 702 – 704, Изјаве, Крста Мирковић, Бранко Јеврић, Липљан, 27. март 1944.

30) Бранислав Божовић, Милорад Вавић, *Сурова времена на Косову и Метохији, квислинзи и колаборација у Другом светском рату*, нав. дело, стр. 224–229.

31) *Априлски рат 1941*, Зbornik dokumenata, knjiga 2, (odgovorni urednik: Fabijan Trgo, priredio: Antun Miletić), Vojnoizdavački institut, Beograd 1987, стр. 823.

шумар, и Марко Вавић, земљорадник, насељен у Врбници. Милош Шаровић је убијен у августу, док је косио ливаду, од стране комшија Албанаца из Жабара. У Прилузју је 14. јуна заклано 8 Срба.³²⁾

До краја 1941. године спаљена су или порушена насељеничка села Шипоље, Херцегово, Ошљане, Балинац. У насељеничке куће усељавали су се Албанци из Дренице, као и досељеници из Албаније. Куће које су остале неусељене биле су срушене. У Липовици, код Бањске, у октобру су вулнетари убили четири угледна домаћина, староседеоца, браћу Миладина и Живка Радовановића и њихове рођаке Крста и Ратка, такође Радовановић. Убијен је радник на железници, Живојин Ристић од стране брата Бислима Бајгоре. Абит Дедиња убио је Мату Грубача, кафецију из Старог Трга.³³⁾ Свечани скупови албанског становништва у част окупатора коришћени су за убиства Срба, понекад чак и у облику „линча“.³⁴⁾

Сакупљање и одузимање оружја такође је коришћено за терор и злостављање Срба.³⁵⁾ Велики број Срба био је уцењиван и опљачкан. Отмице и силовања српских девојака и жена биле су честа појава. Било је случајева отмица деце, чији су родитељи уцењивани да новцем „откупе“ слободу своје деце.³⁶⁾

Од средине 1941. године, а нарочито од средине јула, у италијанском окупационом подручју спроводиле су се појединачне и масовне интернације Срба, који су били отпремљени у логоре у Албанији и Италији.³⁷⁾ Срби су упућивани у Албанију и на принудни рад, најчешће у рудник хрома код Кукса, затим у Фијеру и Кушову. Италијани су уз помоћ Албанаца спроводили мобилизацију Срба у албанску војску. Бугари су у својој зони, приморавали Србе да кулече на путевима и интернирали су их у радне логоре у Бугарској. У косовско – митровачком округу Срби су такође упућивани на присилни рад.³⁸⁾

32) АЈ, ДК, 110 – 249 – 610, Изјава, Лука Цатић.

33) Бранислав Божовић, Милорад Вавић, *Сурова времена на Косову и Метохији, квислинзи и колаборација у Другом светском рату*, нав. дело, стр. 233–234.

34) Архив Музеја жртава геноцида, дигитализована грађа, Лични фонд „Бранислав Божовић“, збирке: Немачка грађа, Косово и Метохија, нерегистрована грађа; Војни архив, Београд, Нда, к. 19, 29/4 – 1.

35) Архив Музеја жртава геноцида, дигитализована грађа, Лични фонд „Бранислав Божовић“, збирке: Немачка грађа, Косово и Метохија, нерегистрована грађа; Војни архив, Београд, Нда, к. 124, 8/5 – 2.

36) АЈ, ДК, 110 – 250–147 – 152.

37) Опширније: Đuro Đurašković, Nikola Živković, *Jugoslovenski zatočenici u Italiji 1941 – 1945*, Institut za savremenu istoriju, Sekcija bivših zatočenika i interniraca u Italiji, Beograd 2001.

38) Бранислав Божовић, Милорад Вавић, *Сурова времена на Косову и Метохији, квислинзи и колаборација у Другом светском рату*, нав. дело, стр. 241.

Комесаријат за избеглице и пресељенике српске владе у Београду располагао је са подацима о броју српских избеглица са италијанског окупационог подручја Косова и Метохије. Из југозапад-ног дела округа Косовска Митровица било је око 20.000 избеглица. Из среза Приштина било је 10.000 избеглица, среза Урошевац такође 10.000, и среза Пећ од 20.000 до 30.000 избеглица. Највећи део регистрованих избеглица избегао је у Србију 1941.³⁹⁾ Највећи број убијених цивила српске националности у току 1941. године, страдао је од мањих или већих наоружаних група албанских квислинга у појединачним убиствима на кућном прагу, на њиви, путу, у засе-ди. Многи од убијених били су мучени и масакрирани. Такав начин ликвидације имао је за циљ да заплаши Србе које су и поред терора и свих могућих тешкоћа опстајали на просторима Косова и Метохије. Прве ратне године највише су страдали српски колонисти и насељеници из Босне, Херцеговине, Црне Горе и других крајева насељени после Првог светског рата, а нарочито на Метохији.⁴⁰⁾

ЛИТЕРАТУРА

Антонијевић Ненад, „Албански злочини над Србима у италијанској окупа-ционој зони на Косову и Метохији у Другом светском рату“, у зборни-ку: *Геноцид у 20. веку на просторима југословенских земаља* (приредио: Јован Мирковић), Музеј жртава геноцида, Институт за новију историју Србије, Крагујевац – Београд, 2005.

Божовић Бранислав, Вавић Милорад, *Сурова времена на Косову и Метохији, квислинзи и колаборација у Другом светском рату*, Институт за савремену историју, Републички одбор СУБНОР–а, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1991.

Ватре с Комова, народ андријевичког среза у НОП 1941 – 1945, уредник Спасоје Ђаковић, Београд 1978, Месни одбор СУБНОР–а, Андријевица.

Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, (одговорни уред-ник: Атанасије Јевтић), Епархија Рашко – призренска, Богословски факултет, Призрен – Београд, 1987.

39) Опширније: Slobodan D. Milošević, *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941 – 1945*, Narodna knjiga, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1981.

40) Опширније: *Албански злочини над Србима на Косову и Метохији за време Другог светског рата*, Документа Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача (приредио: Ненад Антонијевић), Музеј жртава геноцида, Крагујевац, 2004; *Албански злочини над Србима на Косову и Метохији у Другом светском рату*, Документа, друго измењено и допуњено издање (приредио: Ненад Антонијевић), Музеј жртава геноцида, Београд, 2009; Ненад Антонијевић, „Албански злочини над Србима у италијанској окупационој зони на Косову и Метохији у Другом светском рату“, у зборнику: *Геноцид у 20. веку на просторима југословенских земаља*, (приредио: Јован Мирковић), Музеј жртава геноцида, Институт за новију историју Србије, Београд, 2005.

Јевтић Атанасије, *Од Косова до Јадовна, путни записи*, Глас цркве, Просвета, Шабац – Београд 1987.

Ђурашковић Ђуро, Никола Џивковић, *Jugoslovenski zatočenic i Italiji 1941 – 1945*, Institut za savremenu istoriju, Sekcija bivših zatočenika i interniraca u Italiji, Beograd, 2001.

Милошевић Слободан Д., *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941 – 1945*, Narodna knjiga, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1981.

Петрановић Бранко, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939 – 1945*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd 1992.

НЕОБЈАВЉЕНА АРХИВСКА ГРАЂА:

Архив Југославије, Београд, Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача Југославије

Архив Музеја жртава геноцида, Београд, Лични фонд „Бранислав Божовић“

ОБЈАВЉЕНА АРХИВСКА ГРАЂА:

Албански злочини над Србима на Косову и Метохији за време Другог светског рата, Документа Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача (приредио: Ненад Антонијевић), Музеј жртава геноцида, Крагујевац, 2004.

Албански злочини над Србима на Косову и Метохији у Другом светском рату, Документа, друго измењено и допуњено издање (приредио: Ненад Антонијевић), Београд, Музеј жртава геноцида, 2009.

Aprilski rat 1941, Zbornik dokumenata, knjiga 2 (odgovorni urednik: Fabijan Trgo, priredio: Antun Miletić), Vojnoizdavački institut, Beograd, 1987.

Proterivanje Srba sa ognjišta 1941 – 1944, svedočanstva (priredili: Vladimir Dedijer, Antun Miletić), Prosveta, Beograd 1989.

Nenad Antonijevic

THE SUFFERING OF SERBS IN THE EARLY MONTHS OF OCCUPATION ON KOSOVO AND METOHİJA IN 1941

Resume

The article presents a part of the suffering of the Serbian population in Kosovo and Metohija during the first months of the occupation of the Kingdom of Yugoslavia, which were mostly victims of the terror of Albanian quisling, who used the attack of the Axis force on the Kingdom of Yugoslavia and the occupation of its territory by the same. Different forms of the suffering of the Serbian people (murder, persecution, abuse, internment) have been shown, which led to the

changing of the ethnic image in the territory of Kosovo and Metohija for the benefit of the Albanians. In addition to literature, the most attention is paid to the statements of refugees, whose words were recorded in the Commissariat for Refugees and Resettlement, which was part of the Serbian administration of General Milan Nedic. Statements allow insight into the typology of terror of Albanian forms, scope, and territory (names of villages, towns and other populated places) that is affected by crimes. Individual specific forms of terror were identified, such as blackmail, robbery, seizure of arms, rapes and abductions of Serbian women and girls. Also, in many cases, the insights into the names of victims, as well as the names of criminals and their accomplices are obtained. The chronology of the commission of the crime was determined, so that the first were affected by the inhabitants, and later the old people. One of the more massive forms of terror of Albanian kvisling, especially at the beginning of the occupation, was the waiting and killing of mobilized Serb soldiers returning to Kosovo and Metohija after the Yugoslav Army's capitulation in the brief April war. Various volumes and forms of crime were recorded in different occupational zones. It was determined where Serbs were killed (home threshold, field, road, ambush). In many cases, it was determined what happened to some Serb families from first pressures, to killings or expulsions from their own home and from their own property. Estimates of the number of expelled and evicted Serb population in the period from April to the end of 1941 are given. In the first year of the occupation, the Serb colonists and settlers from Bosnia, Herzegovina, Montenegro and other parts inhabited after the First World War, and especially in Metohija, suffered the most.

Keywords: war, occupation, crimes, Yugoslavia, Kosovo and Metohija, Serbs, Albanians, April war, 1941

* Овај рад је примљен 18. октобра 2017. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 06. децембра 2017. године.